

RĂZBOIUL NU ARE CHIP DE FEMEIE DE SVETLANA ALEKSIEVICI

Polina TABURCEANU, conf. univ., dr.

Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. *Războiul și pacea au fost de-a lungul secolelor unele dintre marile teme ale literaturii universale. Războiul, reprezentând unul dintre cele mai marcante existențe umane, este considerat un fenomen specific rasei umane și un lucru inevitabil, a fost glorificat, dar și respins, interpretat ca un amestec de bine și rău, de glorie și oroare, de eroism și lașitate, de mânie și căldură, de fidelitate și trădare. Articolul scoate în evidență originalitatea scriitoarei beloruse Svetlana Aleksievici în abordarea experienței războiului nu doar din punct de vedere istoric și al faptelor eroice, ci din punct de vedere psihologic și emoțional. În articol mai sunt prezentate elemente de analiză ce pot fi utilizate în timpul studierii cărții documentare „Războiul nu are chip de femeie” de către elevi în clasa a XII-a, disciplina: Literatura universală.*

Summary. *War and peace have been some of the great themes of universal literature for centuries. War, being one of the most remarkable human existences, is considered a phenomenon specific to the human race and an inevitable thing, it was glorified but also rejected, interpreted as a mixture of good and evil, glory and horror, heroism and cowardice, of anger and warmth, of faithfulness and betrayal. The article highlights the originality of the Belarusian writer Svetlana Aleksievich in approaching the experience of war not only from a historical and heroic point of view, but also from a psychological and emotional point of view. The article also presents elements of analysis that can be used during the study of the documentary book War has no face of women by students in the twelfth grade, the discipline: Universal literature.*

Cuvinte-cheie: *reportaj, memorii, temă, eroine, tragism, dramă, războiul „bărbaților”, războiul „femeilor”.*

Keywords: *reportage, memoirs, theme, heroines, tragedy, drama, "men's" war, "women's" war.*

Războiul e un opus la tot ce există; războiul e cauza tuturor relelor și nevoilor, un ocean imens care înghite totul fără diferență. Din cauza războaielor, tot ce înflorește, putrezește, tot ce e durabil, se destramă, tot ce e frumos și folositor, se distruge, tot ce e dulce, devine amar.

(Tratatul *Plângerea păcii* de Erasm din Rotterdam)

Opera scriitoarei beloruse Svetlana Aleksandrovna Aleksievici a fost distinsă în 2015 cu premiul Nobel. Criticul literar Livia Cotorcea în articolul *Svetlana Aleksievici și lecția Nobel* menționează: „Svetlana Aleksievici părea a fi predestinată să ia premiul suprem în literatură într-un moment al istoriei care încearcă să-și găsească expresia și scriitorul care să-l reprezinte în tot ceea ce are el mai neașteptat și mai neștiut. (...) Ființa acestei scriitoare poartă în ea însemne ale unei memorii etnice, culturale, sociale și istorice pe cât de bogată și de unitară, pe atât de plină de contradicții, paradoxuri, fisuri și semnificații profetice. Această prodigioasă memorie a putut fi adusă la viață, pusă să vorbească, să se înțeleagă pe sine și să participe la dialogul universal despre om nu numai de o luciditate și un curaj al gândirii ieșite din comun, dar și de o uriașă capacitate de a renunța la eul scriitoricesc, de a asculta omul din om, de a se plia pe vocea și pe gândirea altuia, de a empatiza total

și definitiv cu omul ca individ și cu viața lumii, al cărei simplu ecou se vrea a fi” [2]. Personalitate remarcabilă, Svetlana Aleksievici, se distinge în viața literară pe mai multe planuri: scriitor, scenarist, publicist.

Svetlana Aleksievici s-a născut la 31 mai 1948 în localitatea Stanislav (Ivano-Frankivsk), Ucraina, în familia unui militar. Copilăria și-a petrecut-o în Ucraina de Vest, mai târziu familia se stabilește cu traiul în Bielorusia. În perioada din școală face primele încercări literare. Ea editează unele scrieri, iar acest fapt îi facilitează admiterea la facultatea de jurnalistică la universitate. În anul 1976 își începe cariera de reporter, lucrând la revista literară *Neman* din Minsk. Pe parcursul anilor '80 și în primele decenii a sec. XXI scriitoarea publică operele *Războiul nu are chip de femeie*, *Ultimii martori (100 de povestiri necopilărești)*, *Soldații de zinc*, *Fermecați de moarte*, *Rugăciunea Cernobilului (cronica viitorului)*, *Vremuri second-hand*.

Tema războiului ca forță distructivă, tragismul și drama femeii pe timp de război este descrisă de Svetlana Aleksievici în cartea documentară *Războiul nu are chip de femeie*. Opera reprezintă o confesiune și o mărturie colectivă a peste 200 de femei care au participat în cel de-al Doilea Război Mondial, au luptat împotriva fascismului și au rămas în viață. *Războiul nu are chip de femeie* se bazează pe evenimente reale din viața a miilor de femei sovietice participante în război – un grupaj impresionant de interviuri cu femei care au luptat în Armata Roșie. Autoarea mărturisește că un impact decisiv asupra preocupărilor scriitoricești l-au avut prozatorii Ales Adamovici, „învățătorul” ei, și Vasilii Bîkov, „omul conștiinței”. Scriitoarea reprezintă, prin tot ce a scris și a spus prin multitudinea vocilor care străbat cărțile sale, o întreagă istorie și destinul unui întreg popor. Ea a muncit din greu mai multe decenii pentru a asculta și a înregistra cât mai multe voci ale oamenilor simpli, obișnuiți. Svetlana Aleksievici era interesată de „istoria redată prin relatările martorelor și participantelor care au rămas neobservate”. Este o creație „nu despre război, ci despre omul aflat în război”, este scrisă „nu istoria războiului, ci istoria sentimentelor” [1, p.19].

Femeia și războiul – două noțiuni incompatibile, însă din cele mai străvechi timpuri se constată participarea femeilor în război. În sec. IV î.e.n. în oștirile grecești din Atena și Sparta erau înrolate și femei, iar istoricul rus Nicolai Karamzin menționa că femeia slavă participa în lupte alături de tată și soț, aducând drept exemplu asediul Constantinopolului din anul 626: grecii au descoperit alături de oștenii căzuți pe câmpul de luptă și corpurile neînsuflețite a femeilor ce au luptat cot la cot cu bărbații. Femeia-mamă, educând copiii, îi pregătea să devină luptători. În timpul celui de-al doilea război mondial viața femeilor s-a schimbat foarte mult. Multe femei, la fel ca în majoritatea războaielor, și-au găsit rolurile, oportunitățile și responsabilitățile extinse. „*Războiul, după părerea istoricului literar Doris Weatherford, are multe ironii și printre ele se află și efectul său eliberator asupra femeilor*” [3]. Într-o discuție a scriitoarei Svetlana Aleksievici cu un istoric se constată: „*În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lumea a fost martoră a unui fenomen fără precedent. În multe țări ale lumii,*

femeile s-au înrolat în toate tipurile de forțe armate: în armata engleză au fost 225000 de femei, în cea americană – 450000-500000, la nemți – 500000...

În armata sovietică au luptat aproximativ un milion de femei, în toate specializările militare, inclusiv cele mai „masculine” [1, p.8].

Titlul *Războiul nu are chip de femeie* indică temele operei: războiul și femeia.

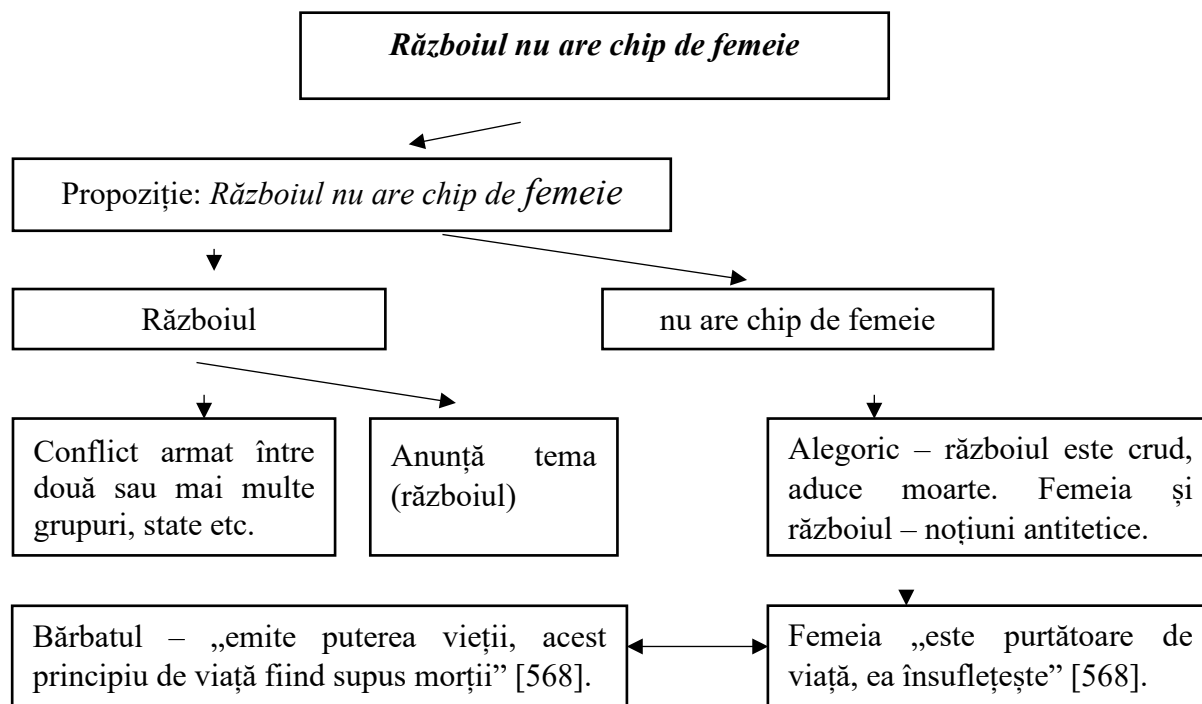

Figura 1. Elemente de analiză preliminară.

Titlul creației (element paratextual) este o structură alcătuită din:

Războiul – substantiv comun, genul neutru, nr. singular, articulat hotărât „-l”, în cazul Nominativ, cu funcție sintactică de subiect;

nu are chip - predicat nominal, **are** - verb copulativ, **chip** - nume predicativ + negația **nu**;

de femeie – substantiv comun, genul feminin, nr. singular, cazul Acuzativ, precedat de prepoziția „de”, funcție sintactică de atribut (ce fel de chip?).

Specificul structural al titlului, prezența și rolul negației

Categoriile morfologice identificate la analiza termenilor care constituie titlul creației ne sugerează mai multe aspecte semantice. Astfel, articolul hotărât „-l” care însoțește substantivul „război” denotă faptul că este bine cunoscut despre care război este vorba, sau ce este un război, sugerează o experiență directă în acest context.

Forma negativă a verbului copulativ „nu are” evocă o atitudine definitivă în raport cu acest subiect, se transformă într-o voce hotărâtoare care reprezintă un principiu. Numele predicativ „chip” este o tendință de a personifica războiul și a-l denatura, în același timp, prin negarea acestei personificări.

În contextul propoziției *Războiul nu are chip de femeie*, substantivele *război* și *femeie* construiesc o antiteză. „Războiul, din care sentimentul general, încă din Antichitate, moravurile contemporane și sporirea capacităților de autodistrugere fac imaginea unui flagel universal, a forței oarbe care triumfă, posedă un simbolism foarte important” [5, p. 776]. Al doilea substantiv sugerează următoarele caracteristici: bunătate, blândețe, gingășie, dragoste, liniște, pace, - pe fundalul cărora sunt accentuate caracteristicile războiului: moarte, sânge, deznădejde, frică, durere. În contrast acești termeni amplifică sugestia termenului din miezul titlului „nu are”, nu e firesc astfel, nu e bine. Scriitoarea descrie experiențele dramatice, rolul și locul femeilor în război. Personajul-narator este autorul, iar istoriile sunt povestite de eroinele ce au participat în război: femei-artileriști, lunetiste, femei-gești, spălătorese, avioane, brutari, infirmiere etc. Svetlana Aleksievici creează portrete memorabile, adânc implicate în activități umanitare și militare. Există mari diferențe între „războiul „femeilor” și cel „a bărbaților”.

Tabelul 1. Analiza comparativă a celor două războaie: „războiul „femeilor” și cel „a bărbaților”

Războiul „bărbaților”	Războiul „femeilor”
<p>„Scriseră bărbații despre bărbați. Tot ce știm despre război ne-a fost spus de un „glas de bărbat”. Suntem toți prizonierii reprezentărilor „masculine” și ai percepției „masculine” a războiului”.</p> <p>„Bărbații se ascund în spatele istoriei, al faptelor, războiul îi fascinează ca acțiune și confruntare de idei, de interese diferite”.</p> <p>„Bărbații sunt pregătiți încă din copilărie pentru eventualitatea ca, într-o zi, să trebuiască să tragă”.</p> <p>„Cum niște oameni i-au ucis în mod eroic pe alții și i-au învins. Sau au pierdut. Care era tehnica de luptă, care erau generalii”.</p> <p>„Dar noi, bărbații, trăiam un simțământ de vinovăție din pricină că fetele erau nevoite să lupte”. „Într-o misiune de cercetare, m-aș duce cu o asemenea femeie, dar de nevastă n-aș lua-o... Vedeți dumneavoastră, ne-am deprins să vedem în femeie mama și mireasa”.</p> <p>„Războiul e treabă de bărbat”.</p> <p>„Bărbatul se adapta mai ușor la toate. La viața aceasta ascetică... La relațiile care domneau...”</p> <p>„Eu am mai multe cunoștințe militare concrete, iar povestirile ei au mai mult suflet”.</p>	<p>Femeile sunt copleșite de emoții.</p> <p>„Războiul „femeilor” are culorile și mirosurile lui, petele lui de lumină și de întuneric și propriul său spațiu senzorial. Cuvintele sale. În el nu există eroi și izbânzi de necrezut, ci numai oameni pur și simplu, care se îndeletnicesc cu o treabă omenesc-neomenească”.</p> <p>În războiul „femeilor” suferă oamenii, pământul, păsările, copacii.</p> <p>„Războiul este o experiență prea intimă. Și la fel de nemărginită ca și viața omului...”</p> <p>„Războiul e în primul rând o crimă și apoi o corvoadă”.</p> <p>„În centrul atenției e întotdeauna faptul că războiul e insuportabil și că nu vor să moară”.</p> <p>„Asta nu e treabă de femei – să urăști și să omori”.</p> <p>„Aș vrea să trăiesc măcar o zi fără război. Fără amintirile noastre despre el... O singură zi...”</p> <p>„Nu spuneam nimănui că luptaserăm pe front (...) Abia mult mai târziu au început să ne trateze cu oarecare respect, după vreo treizeci de ani... Să ne invite la întâlniri... La început am tăcut, nu purtam nici măcar decorațiile”.</p> <p>„Războiul meu are trei mirosuri: de sânge, de cloroform și de iod...”</p>

<p>„Bărbații le purtau, femeile, nu. Ei erau învingătorii, eroii, logodnicii, războiul fusese al lor: pe noi, lumea ne privea cu alți ochi”.</p> <p>„Noi, ofițerii de carieră, priveam cu oarecare îndoială capacitatea „sexului slab” de a-ți însuși arta militară, care a fost întotdeauna fieful bărbaților”.</p> <p>„Bărbații se temeau că femeile aveau să povestească un alt război, unul greșit”.</p>	<p>„Sufletul omului îmbătrânește la război. După război n-am mai fost niciodată tânără”.</p> <p>„Războiul „femeilor” e mai înspăimântător decât „al bărbaților”.</p>
--	--

Femeile pe timpul războiului nu uitau să fie feminine: „cântau, se îndrăgosteau, își puneau bigudiuri...” [1, p. 23] și luptau...

Romanul este alcătuit din șaptesprezece capitole cu titluri sugestive: *Omul e mai mare decât războiul (din jurnalul cărții)*; „Nu vreau să-mi amintesc...”, „Mai creșteți, fetelor, sunteți prea crude...”, „Numai eu m-am întors la mama”, „La noi în casă trăiesc două războaie...”, „Era nevoie de soldați... dar noi ne mai voiam frumoase...” etc.

În primul capitol intitulat *Omul e mai mare decât războiul (din jurnalul cărții)* autoarea scrie despre cum a apărut cartea: în copilărie ea a auzit mai multe istorisiri, mărturii despre război, iar în biblioteca școlii majoritatea volumelor erau despre război, „scrise de bărbați și despre bărbați”. Svetlana Aleksievici și-a propus să adune memoriile despre război a femeilor: „Multă vreme am fost în căutare... Prin ce cuvinte aș putea să comunic ceea ce aud? Căutam un gen literar care să corespundă felului cum văd eu lumea, cum funcționează vederea mea, auzul...” Viitoarea scriitoare a rămas adânc impresionată de culegerea de povestiri *Eu sunt din satul de foc* de Ales Adamovici, Ia. Brîl, V. Kolesnik. Cartea va avea o formă neobișnuită: „romanul e o colecție de voci ale vieții înseși”, autoarea recurge la reportajul-interviu, iar tehnicile sale de realizare sunt colectarea și redactarea informației. În *Dicționarul de teorie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar* este stipulat: „Reportaj – specie a literaturii de frontieră, aflată la graniță dintre document și literatură, care are drept scop informarea publicului larg asupra unor fapte de actualitate din realitatea imediată, de interes general sau ocazional (realități geografice, etnografice, economice), utilizând modalități literare de expresie” [6, p. 424].

Cel de-al doilea capitol este intitulat „Nu vreau să-mi amintesc...”. Svetlana Aleksievici începe căutările la marginea Minskului, unde se înalță o casă învechită, cu patru etaje. Aceste căutări au durat șapte ani – „șapte ani neașteptați și chinuitori în care am descoperit lumea războiului, lumea aceea al cărei înțeles nu ne e nici până azi lămurit întru totul. În care am simțit durere, ură, ispitire... Duiosie și nedumerire... În care am încercat să înțeleg cum se deosebește moartea de ucidere și unde se află granița dintre omenesc și neomenesc (...) Ani în care am descoperit că, în război, în afara morții, există o mulțime de alte lucruri – tot ceea ce există și în viața noastră obișnuită” [1, p. 50]. În

acea casă de la marginea orașului locuia pensionara Maria Morozova, care a lucrat contabilă la uzina de autovehicule. În timpul războiului ea fusese lunetistă, avea decorații și șaptezeci și cinci de victime la activ. Eroina refuză la început să vorbească despre război, apoi povestește istoria unei fete obișnuite din Rusia: la începutul războiului n-avea nici optsprezece ani, muncea pe câmp, în colhoz, apoi a absolvit niște cursuri de contabilitate. A ajuns pe front în Divizia 62 Pușcași, dislocată lângă orașul Orșa (vestul Belarusului), a ucis „nu dintr-odată... Asta nu e treabă de femei – să urăști și să omori”.

Filă după filă, istorie după istorie, capitol după capitol femeile îndrăznesc, în sfârșit, să prezinte războiul așa cum l-au trăit. *Războiul nu are chip de femeie* este o radiografie a trăirilor, nu a evenimentelor, scriitoarea fiind interesată de chinurile sufletului și mai puțin de cele ale trupului: „În ce mă privește, eu nu voiam să ucid, nu m-am născut să ucid. Speram să devin învățătoare. Dar am văzut incendierea unui sat, n-am putut țipa, n-am putut nici plânge cu glas auzit, eram într-o misiune de cercetare și tocmai ne apropiaserăm de satul acela. Am putut doar să-mi mușc mâinile – mai am și astăzi cicatrici în locurile acelea, mi le-am ros până la sânge. Până în carne. Îmi aduc aminte cum țipau oamenii, cum mugeau, disperate, vitele, cum piuiau păsările... Mi se părea că tot ce era viu țipa cu glas omenesc... Tot ce era viu. Arde și țipă. Asta nu povestesc eu, povestește durerea mea”. Svetlana Aleksievici descrie istoria războiului necunoscut, adunând mărturiile unor copile transformate în soldați într-un timp foarte scurt: „Evoluția chipului: de la trăsăturile dulci ale copilăriei, spre privirea femeii mature, marcată chiar de o anumită asprime... Și-mi vine cu greu să cred că această schimbare a avut loc în câteva luni, într-un an... În vremuri obișnuite, o asemenea metamorfoză s-ar fi petrecut mult mai încet, mai neobservat. Chipul omului se modelează treptat. Sufletul ajunge să i se vadă pe el doar cu timpul. Dar războiul a creat repede imaginea sa în oameni. Și-a pictat portretele” [1, p. 235]. Peste 40 de ani de la terminarea celui de-al Doilea Război Mondial eroinele povestesc despre lucrurile trecute sub tăcere, decorațiunile ascunse, povara amintirilor, sentimentele îngropate. Scriitoarea păstrează naturalețea și emotivitatea discursului, fragmentarismul, lăsând impresia unei comunicării reale cu oameni vii.

În concluzie, tabloul creat de Svetlana Aleksievici în *Războiul nu are chip de femeie* redă anii cumpliți, sfâșiați de durere, plini de plânsete, despărțiri, pierderi din perioada anilor 1941-1945. Confesiunile femeilor au umplut goluri insesizabile până în anii '80 (sec. XX), dar, care schimbă perspectiva asupra a ceea ce a însemnat cu adevărat războiul. Copile naive, tinere luptătoare aveau o încredere oarbă în idolul Stalin, partidul comunist și o dorință enormă de a lupta pentru țară, de a-și apăra Patria. Doar că romantismul, naivitatea lor la prima pierdere, la primul ucis, la prima luptă „cu puștile împotriva tancurilor” se transformă într-o durere imensă și o așteptare obositoare a Victoriei: „După război, toți au să fie fericiți, iar viața – nemaipomenită! După câte au suferit, oamenii n-au cum să nu se iubească unul pe altul... Să nu le fie milă unul de altul. O să fie complet schimbați...”, dar „oamenii se urăsc în continuare până în ziua de azi. Se omoară iarăși” [1, p. 455].

Opera scriitoarei Svetlana Aleksievici ne învață să nu ignorăm sufletul, să iubim viața, să păstrăm *pacea inimii*, să aspirăm la o viață fără crime, ură, conflicte militare.

Bibliografie

1. Aleksievici, S. Războiul nu are chip de femeie. București: Litera, 2018. 458 p.
2. Cotorcea, L. Svetlana Alexievici și lecția Nobel.
<https://www.contemporanul.ro/modele/livia-cotorcea-svetlana-alexievici-si-lectia-nobel-i.html>
3. *Cum a afectat al doilea război mondial femeile?*
<https://www.greelane.com/ro/umanistic%04%83/istorie-%08%99i-cultur%04%83/women-and-world-war-ii-3530687/>
4. Ferber, M. Dicționar de simboluri literare. Chișinău: Cartier, 2011. 344 p.
5. Chevalier, J., Gheerbrant, A. Dicționar de simboluri: mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere. Iași: Polirom, 2009. 1072 p.
6. Grati, A. Dicționar de teorie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar. Chișinău: Arc, 2018. 544 p.
7. Pilchin, I., Pilchin, M., Grîu-Roșior, N. Literatura universală. Manual clasa XII. Chișinău: Prut Internațional, 2012. 144 p.